

kako so po vojni dobili še nekaj travnikov in celo vinograd v Bojniku, kjer je doma najboljšo vino na Dolenjskem, kako je kasneje »naša« oblast vse skupaj vzela nazaj in kako je vse skupaj po nekaj letih končalo v pušči. Ta kratka »mikrozgodovina« in še osebna po vrhu, ima vse drugačne razsežnosti v makrovarianti.

Katerakoli oblast na Slovenskem je našim prednikom dala zemljo, se jim je za večno zapisala v srce, katerakoli jo je vzela, si tega madeža in greha ni mogla sprati s še tako dobrimi deli. In prav oboje se je zgodilo »ljudski« oblasti po II. svetovni vojni pri nas. Jemala je tisto, kar je poprej dala. Prav iz tega dejstva izvira eden največjih moralnih konfliktov nekdanje Jugoslavije s svojimi državljani. Večina ljudi je šele takrat dojela, da je nasledla spretni taktiki in spregledala končne cilje. Razburjenje je bilo silno. Kako značilen je v tem pogledu primer kolonov iz Vipolže in Cerovega, ki so protestirali, ker so iz »njihove« kolonske zemlje hoteli narediti državno veleposestvo. V Ozeljanu in Lokah so delavce državnega kmetijskega posestva napadli nekdanji najemniki celo s sekirami.

Resnici na ljubo je treba povedati, da si Komunistična partija Jugoslavije velikanskih kmečkih potreb po zemlji ni izmislila. Obstajal je tako problem pomanjkanja zemlje kot pomanjkanja hrane. Nova oblast se je s temi vprašanji morala spopasti tako v socialnem kot tudi v ekonomskem smislu. Problem je bil jasen in obstajale so številne rešitve: izbrana, čeprav ne povsem realizirana, je bila najslabša.

Avtor se je v svoji obsežni knjigi moral spopasti s številnimi težavami tako na strani virov in literature kot interpretacije rezultatov. Glede na njegove osebne izkušnje in prepričanje je bilo delo vse poprej kot lahko. Približno tretjino prostora monografije je namenil ekonomskim in političnim osnovam kot tudi pravnim podlagam, ostala vsebina pa se ukvarja s konkretnimi rešitvami. Velik posluš kaže za podrobnosti, ne podlega pomembnosti političnih ozadij. Posebej je obdelal agrarno reformo v slovenskem Primorju, kamor je nekoliko nezgodovinsko dodal še Goriško, ni pa prezrl kolonizacije, tako ne notranje, kot one v Vojvodino. Prav slednji bi bilo potrebno dodeliti še posebno pozornost ob obravnavah starojugoslovanske agrarne reforme, kar mnogi radi pozabljajo.

Ob tako velikem delu se je avtorju zapisalo tudi nekaj napak. Na nekaterih mestih je preveč podlegel takratni terminologiji in bil premalo previden glede rabe besede fevdalizem. Tudi ni res, da je šel pri nas razvoj po pruskem (treba je ločiti Grundherrschaft od Gutsherrschaft), v Srbiji pa po ameriškem načinu. Mogoče bi kazalo nekoliko več spregovoriti o agrarni reformi kot sredstvu za ideološke obračune.

Knjiga Zdenka Čepiča, ki opisuje, tudi zaradi navezav na združništvo, enega težjih obdobij naše zgodovine, je bogato opremljena s črnobelimi ilustracijami, popestri jo tudi kar nekaj tabel. Ima ves potreben znanstveni aparat in jo uvrščamo med standarna dela slovenskega zgodovinopisja.

Stane Granda

Hans Renner, Ivo Samson, **Dejiny Česko – Slovenska po roku 1945**. Bratislava : Slovak Academic Press, 1993. 207 strani.

Na prvih povojnih svobodnih volitvah v ČSR je komunistična stranka ČS dobila 38% glasov. To je bil najvišji procent katerekoli komunistične stranke na demokratičnih volitvah kjerkoli in kadarkoli v svetu. Razloge za ta uspeh komunistov predvsem v čeških deželah (na Slovaškem je bil malce slabši) najdemo v razočaranju in nezaupanju volilcev do predvojnih meščanskih strank (posledica Münchna), povezavi komunistov s SZ (Rdeča armada je osvobodila ČS, pa tudi uradna češka povojna politika z Benešem na čelu se je močno naslanjala na Moskvo), popularnosti komunistov zaradi medvojnega odpora in žrtev ter njihovega radikalnemu odnosu do nemškega in madžarskega vprašanja, oz. zelo mojstrskega igranja na nacionalna čustva. Pri tem ne gre pozabiti, da je bila KSČS že pred vojno močna stranka, njena vizija prihodnosti pa je po petletni moriji navduševala vedno več (predvsem mladih) ljudi. Volilni uspeh je Gottwaldovim komunistom še povečal ambicije osvojiti absolutno večino na naslednjih, za jesen 1948 planiranih volitvah.

Ko se je izkazalo, da so takšni cilji nerealni in da stranki ne bo uspelo (kljub vsej agitaciji in propagandi) oblasti prevzeti na legalen, parlamentaren način, se je na komunistični prevrat in ustoličenje diktature proletariata podala po drugačni poti. Izvenparlamentarna operacija, znana pod strankarskim terminom »mobilizacija mas« (stalen pritisk »volje ljudstva« skozi demonstracije, zahteve, resolucije in ostale »spontane akcije delovnega ljudstva«, diskreditacija nekomunističnih politikov ter gonja proti njim ipd.) se je začela jeseni 1947 ter se dobro organizirana in vodena zaključila z usodnim februarjem 1948, ko je predsednik Beneš pod različnimi pritiski (»Benešev drugi München«) privolil v demisijo demokratičnih ministrov, ki so jih zamenjali komunistični, ter s tem dejanjem tudi legaliziral popoln komunistični prevzem oblasti. S februarjem 1948 se je zaokrožil socialistični prostor srednje Evrope (v ČSR so demokratične strukture padle zadnje), v državi pa se začne obdobje komunistične diktature, ki je kljub nekaterim občasnim

otoplitvam (najpomembnejšo predstavlja seveda leto 1968 oz. obdobje češkoslovaške pomladi) veljala tudi v socialističnem svetu za eno najtrših in se ohranila vse do t.i. žametne revolucije leta 1989.

Trdost, surovost in nečloveškost pofebruarskega režima, ki se je »legaliziral« z zmago »enotne kandidatne liste« na majskih volitvah istega leta, je že na samem začetku utrjevanja komunistične oblasti zajela ogromne razmere. V t.i. Gottwaldovski eri, ki se po njegovi smrti nadaljuje z Novotnym in se deloma konča šele s Hruščovovo obsodbo stalinizma, ki jo je hočeš-nočeš moralo sprejeti tudi vodstvo ČS, je češko-slovaški stalinizem obračunal s kompletno politično opozicijo (dejansko, možno in izmišljeno), boj proti ostanom buržoazne ideologije in miselnosti ter za totalno prevrednotenje vrednot pa je povzročil pravi kulturni masaker. Po nekaterih podatkih je v tem času končalo v zaporih, taboriščih in delovnih taborih najmanj 150.000 ljudi, med katerimi jih je na tisoče tam izgubilo tudi življenje, uničenih pa je bilo okrog 7 milijonov »neprimernih« knjižnih naslovov. Terorju proti političnim nasprotnikom, nekomunistični inteligenci in duhovščini je kmalu sledil še obračun znotraj same KSČS, predvsem kot posledica Stalinove direktive (konflikt Stalin – Tito) po očiščenju lastnih vrst. Podobno kot na Poljskem Gomulka in na Madžarskem Rajk, pade drugi človek KSČS Slansky (usmrčen), v montiranih procesih proti »buržoaznim nacionalistom« pa je bila obsojena elita predvojnega slovaškega komunističnega gibanja. Tako je bil denimo obešen pomembni ideolog slovaškega komunističnega gibanja Vladimir Clementis, poznejši konsolidator in normalizator Gustáv Husák pa jo je odnesel »le« z dosmrtno ječo. Šele po znanem protistalinskem referatu Nikite Hruščova na 20. kongresu KSSZ leta 1956 je teror začel popuščati, slovaški »buržoazni nacionalisti« postopoma prihajajo na svobodo in leta 1963 doživijo tudi popolno rehabilitacijo.

Prav v tej sicer zapozneli in nedosledni destalinizaciji (destalinizatorji so med drugimi tudi bivši največji stalinisti, Novotny pa je še naprej prvi mož partije in države) zgodnjih šestdesetih let moramo iskati začetke reformnega procesa, ki svoj vrhunec doživi leta 1968. V tem času začne nekatere pomembne položaje znotraj KSČS zasedati mlajša, kritična, sicer prepričana komunistična generacija, znotrajstrankarski politični spopad različnih struj, ki jih lahko poenostavljeno označimo za dogmatične in bolj ali manj reformistične, pa je 5. januarja 1968 na čelo KSČS pripeljal Aleksandra Dubčka, človeka, katerega ime in usoda sta od takrat naprej usodno povezana s češkoslovaškim reformnim gibanjem oziroma s t.i. češkoslovaško pomladjo.

Potek in usoda pomladi sta znana. Liberalni, reformistični in demokratični »socializem s človeškim obrazom«, kakršnega je začelo uresničevati politično vodstvo ob izredni podpori prebivalstva na vseh področjih, so avgusta 1968 poteptali tanki bratskih socialističnih držav. Sledila je postopna politična likvidacija vodilnih predstavnikov pomladi, začne pa se novo obdobje »normalizacij«, ki jo na podlagi ruskih zahtev in navodil skoraj dve desetletji uteleša bivši »buržoazni nacionalist«, v času pomladi velik kritik stalinizma in Novotnyjevskega režima, po intervenciji pa predstavnik sredinskega krila »realistov« znotraj KSČS, Gustáv Husák.

Razočaranje nad porazom ter vračanje na staro stanje je češkoslovaško prebivalstvo porinilo v popolno politično apatičnost in brezup. Mnogi člani KSČS še pred izključitvijo izstopajo iz stranke, v kateri vedno večjo vlogo dobivajo stari dogmatiki, v času pomladi potisnjeni v ozadje. V deželi zopet zavladajo teror in čistke. Intelektualci, kulturni in politični predstavniki ter podporniki pomladi ostajajo brez služb, postajajo fizični delavci ali pa so prisiljeni emigrirati. Nova kulturna politika ukine vse pridobitve iz leta 1968, pregon kulturnikov ter iz tega izhajajoče posledice pa po besedah Heinricha Bölla Češkoslovaško spremenijo v kulturno pokopališče. Približno 130 do 140 tisoč ljudi, ki je v obdobju 1968–70 emigriralo, tvori z ostalimi, ki so morali zapustiti ali zamenjati službe, skoraj 300.000 direktnih žrtev normalizacijskih čistk. Posledica takšne obglavitve narodnega telesa je totalna stagnacija in celo regres socialnega življenja za več kot deset let, sovpadajoča z vedno hujšim položajem realsocialistično vodene gospodarstva.

Različne opozicijske skupine v Husákovem obdobju (imenovano tudi obdobje češkoslovaškega »brežnjevizma«) sicer obstajajo, a so hitro onemogočene ter praktično brez večjega vpliva in moči. Kvaliteten preskok v opozicijskem gibanju predstavlja skupina podpisnikov dokumenta *Charta 77*, sestavljena iz disidentskih pisateljev, intelektualcev in nekaterih bivših političnih delavcev. *Charta 77* je okrog sebe združila tako komunistično kot nekomunistično opozicijo (zasluga za to gre predvsem enemu od njenih tvorcev – Vaclavu Havlu) ter je vse od svojega nastanka pa do padca režima (kljub aretacijam in preganjanju) protestirala in opozarjala na kršenje človekovih pravic in politično nesvobodo v ČSSR.

Poleg obveščanja tujine je svoj vpliv počasi povečevala tudi v domači javnosti, njeni vodilni ljudje pa se pozneje tudi postavijo na čelo »žametne revolucije«.

Rastoče spremembe v drugih socialističnih državah (smrt Brežnjeva, poljska Solidarnost, madžarske reforme...) niso dosti vplivale na češko-slovaško politiko. Celó po nastopu Gorbačova je vodilni dogmatični del KSČS zavračal kakršnekoli reforme. A še enkrat se je izkazalo, da češkoslovaški komunisti brez podpore velikega brata nimajo stvarne moči in da spremembam v Sovjetski zvezi nujno sledijo enake ali vsaj podobne tudi v ČSSR. Omenjene mednarodne okoliščine ter množična aktivizacija domače civilne družbe, so ob

koncu 80. let vodstvo KSČS postavljale v čedalje brezizhodnejši položaj. Konec 40 let trajajoče totalitarne oblasti se je nezaustavljivo bližal.

Ta kratek in poenostavljen površinski pregled predstavlja le drobec poglobljene zgodovinsko-sociološke analize povojne ČSSR, ki je nastala kot plod sodelovanja dr. Hansa Rennerja, strokovnjaka za sodobno slovaško zgodovino (po letu 1968 je emigriral iz ČSSR, sedaj pa dela na zgodovinski katedri Univerze v Groningenu na Nizozemskem) in slovaškega zgodovinarja Iva Samsona iz bratislavskega Inštituta mednarodnih študij. Slednji je poleg prevoda (večinsko Rennerjevega dela) knjigo dopolnil z nekaterimi dejstvi, ki se tičejo predvsem Slovaške in Slovakov. Samsonovi izsledki so predvsem rezultat dejavnosti komisije vlade Slovaške republike za analizo zgodovinskih dogodkov v letih 1967–70, katere sodelavec je bil tudi sam.

Knjige ne odlikuje le natančen kronološki in faktoografski oris povojne ČSSR, temveč predvsem analiza in razlaga vzrokov, pogojev in posledic, tako različnih posameznih dogodkov, kot iz njih sestavljene celote. V knjigi so med drugim jasno in razločno predstavljeni faktorji, ki so komuniste pripeljali na oblast in jih tam tudi obdržali, različne smeri, ambicije in cilji znotrajstrankarskih struj tako pred pomladjo in po njej, kot tudi med njo, osebne karakteristike, vloga in pomen nekaterih najpomembnejših oseb (Beneša, Gottwalda, Novotnega, Dubčka, Svobode, Bilaka, Husáka...) ipd.

V veliko pomoč pri razumevanju dogodkov služi natančen opis stalnega sovjetskega vmešavanja v češko-slovaško politiko (vpliv in diktat nasproti brezmejni veri, poslušnosti in nemoči), saj je glavni tok povojne češko-slovaške zgodovine v prvi vrsti posledica tega odnosa.

Delo posveča pozornost tudi odnosu med češkim in slovaškim delom ČSSR ter med njunima narodom, v katerih dogodki niso potekali povsem enako, kar je bila posledica predvsem različne preteklosti (tudi medvojne), gospodarskih in socialnih razlik ter še vedno nerešenega slovaškega narodnega vprašanja.

Knjiga je pisana dokaj kritično, neprizanesljivo pa obravnava tudi Dubčka, ki mu kljub priznavanju določenih kvalitiet in zaslug očita neobvladljivost razvoja dogodkov 1968. leta, pomanjkanje nadzora nad situacijo, deloma celo naivnost in nesposobnost. Predvsem obdobje češko-slovaške pomladi (pa tudi ostalih faz) je opisano izredno zanimivo in tekoče in se na odlomke bere kot pravi politični triler, saj sta avtorja poleg arhivskih virov in literature uporabljala tudi takratno periodiko in spominsko gradivo.

Prav tako v knjigi ne gre zgolj za politično zgodovino, saj je precej prostora posvečenega tudi ostalim, čeprav s politiko tesno povezanim sferam, predvsem kulturi.

Predstavljeno delo je pomembna kvalitetna pridobitev za spoznavanje in razumevanje tako sodobne češkoslovaške kot povojne evropske zgodovine (zadnji čas je, da izide tudi podobna sinteza naše povojne zgodovine), kljub vsemu pa bi za objektivnejši primerjalni vpogled v sodobno zgodovino ČSSR ob njej priporočil še kakšno delo, ki ta isti čas obravnava z drugega zornega kota, oziroma katerega izmed pregledov izpod peresa marksističnega zgodovinarja danes že bivšega režima.

Tone Kregar

Viktor Meier, **Zakaj je razpadla Jugoslavija**. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče 1996. 353 strani.

*Zemlja nam je bogata, ljudi su vredni, i sistem nam valja.
Samo treba da počnemo! (Branko Mikulić)*

Razpad Jugoslavije in barbarski pohodi Srbov na Hrvaškem ter v Bosni so v minulih letih postali tema vrste knjižnih izdaj in filmskih predstavitev. V njih so tako znanstveniki kot publicisti in politiki pojasnjevali svoje videnje vzrokov za tak izbruh v deželi »bratstva in enotnosti.« Kup knjig, ki so o tem izšle samo v Sloveniji, že dobiva težko obvladljive razsežnosti. Prostdušnost, s katero protagonisti tedanjega dogajanja razkladajo tudi o najbolj skriteh dogajanjih, nam ponuja kaj zanimivo branje. Da se njihove razlage preteklosti v mnogočem niti približno ne ujemajo, najbrž ni treba posebej poudarjati.¹

Nov prispevek k »avtopisji« nam ponuja Švicar Viktor Meier, dolgoletni dopisnik listov *Neue Zürcher Zeitung* in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Knjiga je pod naslovom *Wie Jugoslawien verspielt wurde* lansko leto izšla v Münchnu, letos pa smo jo dobili tudi v slovenskem prevodu. Kot nam avtor pojasni v predgovoru, je knjigo napisal zlasti na podlagi gradiva, zbranega v *Arhivu Republike Slovenije* (predvsem zapisnikov sej zveznega partijskega predsedstva), pogovorov z vrsto akterjev in svojih člankov v *FAZ*. Da knjiga ne želi biti zgolj publicistična predstavitev dogodkov – kar v svojem predgovoru poudarja prevajalka Mojca

¹ Za ilustracijo je zanimiva primerjava med knjigama *Janeza Drnovška* in *Borisava Jovića*, ki jo je opravil I. Mekina: *Njuni resnici*, *Mladina* 16.4.1996, str. 22 in 23.